

Практична робота № 10

Природно-заповідний фонд на підконтрольній території: діяльність Міноборони

Упродовж війни Міноборони України здійснювало військову діяльність на території об'єктів природно-заповідного фонду на підконтрольній Україні території. В усіх випадках така діяльність пояснювалася як вимушені заходи, необхідні для підтримання обороноздатності держави: випробування нових озброєнь, проведення військових навчань тощо. Цікавим фактом є те, що питання біорізноманіття відображене у щорічних програмах співробітництва «Україна–НАТО».

Річна національна програма під егідою Комісії Україна–НАТО на 2015–2017 роки включала національну ціль «Забезпечення екологічної безпеки», в рамках якої були заплановані заходи:

- забезпечення взаємодії з НАТО у питанні впровадження в Україні передового досвіду держав-членів НАТО у сфері екологічної безпеки з метою відновлення деградованих земель, що перебувають у користуванні Міністерства оборони України, та щодо створення природоохоронних об'єктів на земельних ділянках, що перебували у користуванні Міністерства оборони України;

- продовження реалізації в рамках Програми «Партнерство заради миру» другого етапу проєкту Трестового фонду НАТО з утилізації стрілецької зброї й легких озброєнь, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1 в Україні, а також перезахоронення радіоактивних відходів, що утворилися внаслідок виконання військових програм колишнього СРСР.

Варто відзначити, що в усіх випадках ЗМІ реагували на факти військових навчань у ПЗФ, дотримуючись позиції ЕПЛ. Також протягом року за сприяння проєкту «Вдосконалення комунікації між внутрішньо переміщеними особами та громадами, що опинилися під впливом конфлікту», що здійснюється за фінансової підтримки Уряду Канади через Міністерство міжнародних справ Канади, вийшли публікації про шкоду від військових навчань в ПЗФ на ресурсах «Вгору», «Укроп» та на Громадському радіо.

Розглянемо досліджені нами кейси руйнівного впливу військових навчань

на території природно-заповідного фонду підконтрольної території України.

Національний природний парк «Олешківські піски».

Ще у жовтні 2015 року на офіційному веб-сайті національного природного парку

«Олешківські піски» замість вітальної сторінки була розміщена заява дирекції парку про те, що його територія захоплена військовими. За інформацією парку, у жовтні 2015 року на територію Козачелазерської арени Олешківських пісків були введені підрозділи ЗСУ без погодження з керівництвом національного парку або Мінприроди. На звернення керівництва НПП до Мінприроди, Мінборони, РНБО та профільного комітету Верховної Ради України відповідей по суті не було надано. На кілька місяців доступ до парку був обмежений, оскільки він опинився всередині нелегально діючого військового полігону, де відбувалися батальйонно-тактичні навчання за участю окремої механізованої бригади оперативного командування «Схід».

Вперше Олешківські піски були оголошені заповідником ще у 1928 році, але проіснував він лише 2 роки, до 1930-го. У післявоєнний час територія була передана до складу земель держлісфонду Цюрупинського держлісгоспу. На правах оренди землі використовувалась як полігон для бомбометання — так званий колишній 48-й авіаційний полігон «Херсон». Раніше, у 50–80-х роках, більша частина цієї території використовувалась як військовий авіаційний полігон Мінборони на підставі Розпорядження Ради Міністрів СРСР від 06.04.1950 року № 478-РС, постанови Ради Міністрів УРСР від 04.05.1950 року № 1314-035 та від 25.09.1951 року

№ 18020-РС та Акту на право довгострокового тимчасового користування землею без вилучення із земель державного лісового фонду, постановою Ради Міністрів УРСР від 01.10.1974 року № 473 та зареєстрований в книзі реєстрації землекористувань Цюрупинської районної ради за № 120 (1985 р.), термін дії якого закінчився. На сьогодні жодних документів, що підтверджують продовження використання цієї ділянки Міністерством оборони України, немає. Земельні ділянки, які передаються парку, надаються із земель лісового фонду, про що свідчать Державні акти на правокористування земельною ділянкою (серії:

ЯЯ № 327421.327422.320006 від 08.10.2007 року), видані Державному підприємству «Каховське лісове господарство» та «Великокопанівське лісомисливське господарство» (серія: I-XС № 000335 від 23.10.1996 року). ДП «Цюрупинський лісгосп» на сьогодні розробляє технічну документацію із землеустрою. Також належність цих земельних ділянок до державного лісового фонду відображено у Проектах організації і розвитку лісового господарства за вищенаведеними підприємствами та в матеріалах базового лісовпорядкування.

У 2010 році Указом Президента України був створений національний парк. З тексту Указу добре зрозуміло, що створюється національний парк на землях лісгоспу, і що ніякого полігону вже не існує. Відповідно до Указу, Міністерству оборони разом із Херсонською обласною держадміністрацією доручено *«вжити протягом 2010–2013 років заходів щодо вивільнення земельних ділянок колишнього авіаційного полігону “Херсон” Міністерства оборони України від вибухонебезпечних предметів з метою подальшої передачі таких земель у постійне користування національному природному парку “Олешківські піски”»*. Лісгосподарськими підприємствами 08.12.2011 року було надано парку нотаріально завірени згоди про відмову від земельних ділянок на користь парку та 13.04.2012 року підписаний Акт прийому- передачі земельних ділянок під охорону та проведення першочергових природоохоронних заходів НПП «Олешківські піски».

Початково пропонувалось оголосити національним природним парком весь колишній полігон площею 19 тисяч гектарів. Його центральна, най-більш цінна частина, близько 5000 га, мала стати заповідною зоною парку і залишитись для науки, а території навколо відводились під рекреаційну зону та місце для туристів.

«Олешківські піски» — дуже вдала територія для створення НПП, оскільки в минулому полігон використовувався нечасто, та й то — для бомбометання, що не спричиняє масштабного перетворення ландшафтів. Невелика кількість воронки від бомб несуттєво впливає на збереження ландшафту піщаного степу. Тим більше, навчань з бомбометання в незалежній Україні ніхто не проводив. Втім, при створенні нацпарку ДП «Цюрупинський лісгосп» відмовив у створенні повноцінного національного парку та погодився передати під охорону лише

центральну частину пісків, яка початково пропонувалась як заповідна зона. Тому колишній полігон надобув форму бублика, діркою в якому є національний парк.

Військовослужбовці Збройних сил України фактично заборонили перебування інспекторів та спеціалістів НПП на його території, що призвело до зупинки їхнього робочого процесу та розвитку НПП «Олешківські піски» взагалі. За час такої «блокади» служба державної охорони ПЗФ не могла без загрози власному життю виконувати патрулювання території парку. До того ж саме на ділянці, де розпочались навчання, знаходиться заповідна зона площею 1391 га, яка потребує особливого режиму охорони. Також була припинена науково-дослідна діяльність, яка має проводитися науковцями на території парку, упродовж кожного року: геоботанічні та флористичні описи у різний фенологічний період розвитку рослин; фіксація геокоординатних даних щодо місць поширення на території парку рідкісних видів рослин; проведення моніторингу на науково-дослідних, фенологічних постійних пробних площах та маршрутах, закладених на території ПНДВ «Раденське»; роботи із заготівлі гербарію та колекції комах з метою поповнення наукових фондів НПП. Саме у цей період календарного року (жовтень–грудень) певні види рослин починають повторну вегетацію у результаті підвищення температури повітря, що і є пріоритетом для детального їхнього дослідження з метою подальшого прогнозування на найближчий період часу екологічних змін у природі. З цією ж метою мали бути терміново виконані дослідження абіотичних умов НПП, а саме — моніторинг рівня води у природних озерах (оз. Оазис, оз. Олешківське, оз. Скіфське та ін.) на території «полігону». Не менш важливими та терміновими є роботи з фіксації даних щодо періодизації міграції птахів. Також на території ПНДВ «Раденське» розташована екостежка «Олешківською пустелею», яку відвідували багато рекреантів і яким надавалися платні послуги парку. Але, оскільки вся площа «полігону», включаючи НПП, була оточена військовими і майже кожен день проводилися стрільби, співробітники НПП змушені відмовляти охочим відвідати територію НПП, що призвело до припинення розвитку рекреаційної діяльності НПП та надходження додаткових коштів. Не змогли пройти польову практику на території НПП студенти Херсонського державного

університету. Окрім цього, постраждала також й учнівська молодь, яка відвідувала територію Козачелазерської арени в рамках екоосвітньої діяльності парку⁴².

Керівництво військової частини, що проводило заходи з військової підготовки, не відреагувало на звернення Херсонського обласного управління лісового та мисливського господарства, про що Управлінням було повідомлено Державну екологічну інспекцію у Херсонській області. При цьому Держекоінспекція, навіть після повторних звернень громадських організацій, заявила про те, що підстави для проведення перевірки відсутні. Також відомо про те, що існує рішення начальника Генерального штабу — головнокомандуючого ЗСУ від 16.12.2015 року № 304/3322 щодо навчань на території колишнього полігону. Проте на запит НПП військові відповіли, що зміст рішення головнокомандуючого має характер інформації з обмеженим доступом та знаходиться під відповідним грифом секретності. Зміст рішення доведений виключно до обмеженого кола військових посадових осіб.

Не маючи відповідних рішень органів влади, Військовий комісаріат доручив сільським радам попередити людей про початок навчань і недопущення появи відвідувачів в «Олешківських пісках». При цьому керівництво НПП про це не було повідомлено.

12 квітня 2016 року екологи ЕПЛ спільно з експертами Херсонського відокремленого підрозділу Національного екологічного центру України проникли на територію НПП «Олешківські піски» та виявили такі порушення:

масштабні самовільні рубки лісу (обиралися найбільші дерева, що окремо стоять і, отже, можуть бути оперативно вивезені); в місцях відпрацювання танкових маневрів земля повністю пошматована гусеницями танків на площі у сотні гектарів; охоронні знаки НПП зруйновані (використані як мішені), як і оглядовий майданчик; навколо НПП, розміщеного в центрі піщаної арени, встановлені мішені, з метою уникнення вилетів снарядів, військові стріляли з незаповідної частини пісків в середину НПП.

За зверненням працівників НПП було порушено кримінальне провадження відносно незаконного використання території для військових навчань.

Військовою прокуратурою Херсонського гарнізону 15.12.2015 року, в порядку ст. 214 КПК України, до Єдиного реєстру досудових роз-слідувань внесені відомості про кримінальне правопорушення з попередньою кваліфікацією за ч. 1 ст. 252 КК України. Того ж дня кримінальне провадження на підставі ст. 216 КПК України направлено за підслідністю до Цюрупинського відділення поліції Новокаховського відділу поліції ГУНПУ в Херсонській області.

Листами від 19.01.2016 року № 45-78/0/9-16/313 та від 11.02.2016 року № 871/0-16/68/313 обласна державна адміністрація звернулася до Міністерства оборони України та Міністерства екології та природних ресурсів України з проханням сприяти розв'язанню цієї проблеми, а також вжити конкретних заходів стосовно виведення військових підрозділів Збройних сил України з території зазначеного Парку.

Втім, не маючи публічної позиції керівництва Міністерства, в. о. начальника управління бойової підготовки Командування Сухопутних військ ЗСУ, полковник О. Ю. Шлюєв поширює інформацію, що *«земельна ділянка, яка розміщується на території НПП “Олешківські піски”, перебуває на обліку Міністерства оборони України та надана для потреб Збройних сил України»*.

На початку лютого 2016 року, після декількох місяців самовільних навчань, у Херсонській обласній державній адміністрації утворили робочу групу, покликану розібратися із правомірністю використання земель нацпарку у військових цілях. Юридичне управління апарату Херсонської ОДА вважає, що державний акт на землю від 30.04.1985 року, яким надано Херсонському КЕЧ у довгострокове тимчасове користування земельну ділянку — втратив чинність у зв'язку із закінченням строку, на який його було надано. Згідно з державним актом на право довгострокового тимчасового користування землею, виданого Херсонській квартирно-експлуатаційній частині від 20.04.1985 року, всього надано в довгострокове тимчасове користування 19550,0 га, з них — 4894,0 га в постійне та 14656,0 га в довгострокове, без вилучення із земель державного лісового фонду. Також у вказаному державному акті зазначено, що після закінчення строку тимчасового користування земельні ділянки повертаються попереднім землекористувача.

На засіданнях 12 лютого та 17 березня учасники робочої групи не змогли дійти згоди з представниками Міноборони: листом від 19.02.2016 року

№ 220/1505 Міністерство поінформувало обласну держадміністрацію про те, що земельна ділянка військового містечка № 15 — колишній 48 авіаційний полігон «Херсон» — перебуває на обліку потреб ЗСУ. Робочою групою було прийнято рішення просити національний парк звернутись до суду з вимогою примусового звільнення військами всієї території самовільно зайнятого колишнього полігону.

Виявилось, що в системі Міноборони розформування полігону і відсутність оренди не вважають чимось серйозним. А існування національного парку називають «проблемним питанням», вирішенням якого є оформлення військовими документації на всю територію «Олешківських пісків», включно з нацпарком. Саме такий висновок впливає з доповідної записки, яку підготували військові для виїзного засідання Комітету ВР з питань бюджету, що відбулось в Херсоні 23.04.2016 року.

12 квітня волонтери ЕПЛ відвідали окупований військовими національний парк та підтвердили проведення на його території навчань. У цей же день у м. Херсон відбулась прес-конференція за участі представників НПП «Олешківські піски», Чорноморського біосферного заповідника (БЗ) та БЗ «Асканія-Нова», ЕПЛ та науковців Херсонського національного університету. Учасники прес-конференції підсумували, що вважають неприпустимим продовження перебування підрозділів ЗСУ на території об'єктів природно-заповідного фонду, розміщених на підконтрольній Україні території. Враховуючи відсутність будь-яких погоджень, а також значні пошкодження заповідних територій, є необхідність внесення військовою прокуратурою відповідних позовів про стягнення збитків, нанесених державі внаслідок умисного пошкодження територій природно-заповідного фонду. Також, окрім рекультивації пошкоджених територій, на думку учасників прес-конференції, слушним жестом з боку Міноборони України може стати надання погодження на створення національних парків на землях Міноборони: НПП «Самарський бір», «Дівички», «Широколанський» тощо.

У червні 2016 року МБО «Екологія–Право–Людина» та ЕкГ «Печеніги» зібрали понад 200 підписів науковців та працівників установ ПЗФ до Президента

України з проханням:

1) зупинити навчання на території Олешківських пісків (зокрема, відкрити територію для відвідування);

2) забезпечити виведення з їхньої території військового контингенту та провести виявлення можливих місць передислокації (наприклад, за слушною пропозицією науковців Херсонського університету, — до горільника в тому ж Цюрупинському лісгоспі, кількома кілометрами на захід від Олешківських пісків);

3) ініціювати службове розслідування та виявити винних у рейдерському втручанні підрозділів ЗСУ до Олешківських пісків; виявити та притягнути до відповідальності винних у скоєнні злочинів, передбачених ст. 252 ККУ;

4) доручити Державній екологічній інспекції України провести обчислення збитків, нанесених державі зазначеними самовільними навчаннями;

5) розглянути питання про розширення НПП «Олешківські піски» відповідно до клопотання про його створення — на площу 19 000 га.

12 липня 2016 року в приміщенні Мінприроди України відбулась міжвідомча зустріч, присвячена питанню незаконного перебування військового контингенту ЗСУ. Причиною наради стало звернення Міністра оборони України до Міністра екології та природних ресурсів України О. Семерака з проханням погодити скасування національного природного парку «Олешківські піски». У нараді взяли участь Мінприроди України, Держлісагентство України, Міноборони України, Херсонська ОДА та МБО «Екологія–Право–Людина».

На думку Міноборони України, всю територію «Олешківських пісків» (близько 20 000 га, з них 5400 га — територія національного природного парку) необхідно було передати військовим для розміщення полігону. Зробити це можливо лише шляхом скасування національного природного парку, звернення про що Міноборони також надсилало до президента України Петра Порошенка.

Проте під час наради ситуація пішла незапланованим шляхом. Представник Держлісагентства повідомив, що в системі агентства наявні альтернативні ділянки, які можуть бути передані для розміщення полігону.

Представники Міноборони повідомили, що дійсна площа, яка необхідна для формування полігону, — 5300 га, що можуть бути розміщені поза межами національного парку. Також Директор департаменту з питань цивільного захисту та оборонної роботи Херсонської ОДА повідомив, що через несанкціоновані військові навчання в Олешківських пісках вже згоріли 18 гектарів лісів Цюрупинського лісгоспу.

У результаті дискусії учасники знайшли точки дотику та прийняли спільні рішення:

1. 20–21 липня 2016 року мала відбутися виїзна нарада, на якій з виїздом до Олешківських пісків буде встановлене місце передислокації військових з території національного парку «Олешківські піски». Організатор — Херсонська обласна державна адміністрація.

1. МБО «Екологія–Право–Людина» мала готувати пропозиції щодо роботи екологічного підрозділу, який мав бути створений в структурі майбутнього полігону.

2. Учасники вважали за доцільне розширити межі НПП «Олешківські піски» на виконання Стратегії регіонального розвитку України.

Того ж дня на засіданні у Херсонській ОДА була озвучена аналогічна позиція.

20–21 липня 2016 року, під час згаданої вище виїзної наради, узгодили виділити ділянки для розміщення полігону додатково 4200 га земель з числа угідь ДП «Цюрупинське ЛМГ» та ДП «Каховське ЛМГ» та затвердили Схему взаємодії при проведенні заходів оборонного та природоохоронного характеру на території НПП Олешківські піски, 421-го військового полігону та земель лісомисливських господарств (між НПП «Олешківські піски», військовим командуванням, Херсонською ОДА, Херсонським обласним управлінням лісового та мисливського господарства, Головним управлінням ДСНС в Херсонській області та Цюрупинською РДА).

18 серпня 2016 року відбулася додаткова узгоджувальна нарада, під час якої було затверджено результати виїзної наради та розподілено функції сторін з оформлення меж військового полігону, а також з підготовки матеріалів для

розширення НПП «Олешківські піски».

Національний природний парк «Азово-Сиваський». НПП «Азово-Сиваський» залишився без фактичної охорони через вторгнення підрозділів ЗСУ, оскільки протягом 2015–2016 років військові проводили тут несанкціоновані навчання, використовуючи єгерські кордони як мішені.

Національний природний парк «Меотида». Військові підрозділи зайняли територію кількох частин національного парку, включно з ділянкою колишнього РЛП «Половецький степ», що увійшов до складу НПП. Зокрема, в останньому розмістили і стрільбище. Як мішені використовували обтягнуті різними матеріалами дерев'яні щити, які видно було навіть на космічних знімках. Стрільби відбувалися з використанням стрілецької зброї, крупнокаліберних кулеметів та мінометів. Лише крутий схил, на якому розміщено мішені, захищає розташоване неподалік село. Полігон розміщений надто далеко від фронту, щоб стверджувати, що його розміщення саме тут — критична необхідність. Жодних погоджень ні з керівництвом національного природного парку, ні з Мінприроди України не було. Разом із тим на інформаційний запит Міноборони надало відповідь

№ 266/із/2783 від 3.12.2015 року, в якій ідеться про те, що «документина облаштування полігону (військового стрільбища), його розміщення та відведення земельних ділянок для військових навчань у районах, зазначених в інформаційному запиті, Міністерством оборони не видавались».

Враховуючи, що НПП розміщений у приморській смузі, зокрема у прифронтовій зоні (ділянка «Крива коса» та колишня адміністрація НПП розміщені на тимчасово окупованій території), розміщення тут військовослужбовців стає дуже вірогідним.

Восени 2016 року в околицях с. Рибачьке на Донеччині розпочалося будівництво оборонних споруд та довготривалих вогневих точок під- розділами ЗСУ. Згідно з Указом президента України «Про створення національного природного парку «Меотида» № 1099/2009 від 25 грудня 2009 року, зазначені ділянки включені до національного природного парку

«Меотида» до вилучення із землекористування Покровської (Ілічівської)

сільської ради. Жодними підрозділами ЗСУ розміщення зазначених споруд не було погоджено з Міністерством екології та природних ресурсів України та дирекцією НПП «Меотида».

Станом на 12.12.2016 року Міноборони повідомило ЕПЛ, що будівництво оборонних споруд проводила ОДА, відповідно до Постанови КМУ від 18.03.2015 року № 107 «Про деякі питання забезпечення у 2015 році будівництва інженерних споруд з метою зміцнення обороноздатності держави».

У Половецькому степу були свої збитки. Військові зруйнували гранатометами найкрасивішу скелю в цьому урочищі. Скеля знаходиться неподалік с. Захарівка, на березі р. Берди, якою проходить межа Донецької і Запорізької областей. Скеля з усією природною рослинністю, серед якої багато видів занесено до Червоної книги України, практично повністю зруйнована. Вся територія всяна уламками та нерозірваними снарядами.

Після низки звернень МБО «Екологія–Право–Людина» і народного депутата І. Луценка 26.05.2017 прокуратурою Донецької області внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 42017050000000462 за фактом пошкодження невстановленими особами об'єктів природно-заповідного фонду за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 252 КК України. Проведення досудового розслідування доручено слідчому управлінню Головного управління Національної поліції в Донецькій області.

Як повідомила Зеленоярська сільська рада, в межах якої розміщений несанкціонований військовий полігон, нею також не було надано жодних погоджень на проведення навчань. Разом з тим місце стрільб є популярним туристичним об'єктом в околицях села. Його відвідують туристи, руслом р. Берда відбуваються сплави на байдарках, навколо скелі місцеве населення випасає худобу. Таким чином, навчання не лише є грубим порушенням законодавства про природно-заповідний фонд України, а й суттєво наражає на небезпеку життя багатьох людей.

Перевірка, організована Державною екологічною інспекцією у Донецькій області на прохання ЕПЛ, замість обчислити збитки, нанесені заповідній території торік, виявила проведення нових навчань у нацпарку. Прямуючи до

місця розміщення нелегального полігону на початку травня 2017 року, екоінспектори застали зустрічну колону військової техніки, що покидала полігон Державна екологічна інспекція у Донецькій області звернулась до голови Донецької військово-цивільної адміністрації П. І. Жебрівського з проханням втрутитись у ситуацію та вжити необхідних заходів з боку служби військово-цивільного співробітництва ЗСУ та військово-цивільної адміністрації з забезпечення безпеки, зокрема розмінування, та відновлення заповідного режиму на території відділення «Половецький степ».

Адміністрація НПП «Меотида» також не була попереджена про таке використання цієї території, і 23.10.2015 року було надіслано листа до керівництва сектора «М» головам Володарської та Першотравневої ВГА про неприпустимість руйнування природних ландшафтів навіть для таких цілей. Відповіді на ці листи до адміністрації парку не надходило. 24.05.2016 року з метою надання допомоги у вирішенні цього питання було направлено листа до Департаменту з питань заповідної справи Мінприроди України. Іншою проблемою залишається базування на території НПП «Меотида» низки підрозділів Державної прикордонної служби України (Дзендзик Білосарайської коси, Оповзень біля с. Юрівка, Оповзень біля с. Урзуф), у зв'язку з чим Парк звертався до органів місцевого самоврядування, що дозволили розміщення військових. Парк про розміщення військових не був попереджений, узгодження з Мінприроди України не проводилося. Проте ця обставина, хоч і ускладнює роботу працівників НПП, та все ж має і певний природоохоронний ефект. Обмеження відвідування людьми Білосарайської коси дозволило сформуватися на ній новим колоніям навколородних птахів, що не так давно покинули Криву косу через військові навчання в самопроголошеній ДНР.

Національний природний парк «Тузлівські лимани». У листопаді 2015 року була спроба створення ракетного полігону в ур. Калфа на території НПП. На місці Калфа повинні були розміститися модернізовані зенітно- ракетні комплекси С-125 і «Печора-Д2», які призначені для Військово- Морських сил України. Однак після активного втручання дирекції нацпарку, навчання вдалося зупинити і з 8 квітня 2016 року працівники парку примусили військових зайнятися

рекультивацією пошкодженої ділянки. Проте 16.11.2016 року в селах Тузли, Весела Балка, Базар'янка та Лебедівка з'явилися оголошення про проведення навчальних стрільб з

«нових видів озброєнь», у зв'язку з чим на цей період мало бути обмежено перебування в межах 1–20 км морської коси. Оголошення про це від імені Командування військової частини А1516 були поширені у згаданих селах.

Національний природний парк «Джарилгацький». У квітні 2016 року без погодження з дирекцією НПП на території о. Джарилгач провели військові навчання військовослужбовці прикордонної служби та берегової охорони (біля маяка та вздовж морського узбережжя острова).

З особистого повідомлення директора НПП «Джарилгацький» С. Шульги, 05.10.2016 року через проміну з боку с. Лазурне на Джарилгач спробували заїхати військові. Два КраЗи і один ГАЗ-66. ГАЗ-66 потонув, і КраЗ, що його витягував, також. Обидві машини витягнули силами третього КраЗу. Заїзд не був погоджений ні з прикордонною службою, ні з дирекцією НПП, тож однією із імовірних причин вторгнення на острів — намір незаконного полювання.

Природний заповідник «Медобори». 27 березня 2016 року на територію природного заповідника «Медобори» самовільно, без будь-якого інформування дирекції, заїхав 8 полк спецназу В4252 з метою проведення тижневих спільних українсько-американських військових навчань зі стрільбами. Ця ситуація вирішилась дуже несподіваним чином: після розмови зі службою охорони заповідника, американські інструктори відмовились перебувати на заповідній території.

Станом на 12.12.2016 року Міноборони повідомило ЕПЛ, що подальші навчання у заповіднику не планує.

Біосферний заповідник «Асканія-Нова». За свідченнями директора заповідника В. С. Гавриленка, озвученими ним на прес-конференції у Херсоні, через БЗ «Асканія-Нова» відбувались проїзди колон військової техніки невідомих підрозділів, що перетнули ділянку абсолютно заповідного степу. Зокрема, за матеріалами БЗ, наданими для користування ЕПЛ, відомо що 19 вересня 2015 року командир невстановленого підрозділу провів колону із шести бойових

машин піхоти (далі БМП) через заповідну зону біосферного заповідника «Асканія-Нова» НААН завдовжки 17 140 метрів. Колона, що слідувала вздовж автодороги від с. Чкалове Новотроїцького району Херсонської області в бік смт Асканія-Нова, доїхавши до межі біосферного заповідника близько 12 год 30 хв, переїхавши через рівчак, перетнула його межу, прослідувала далі через буферну зону і через 1,5 кілометра, переїхавши через протипожежну смугу шириною 8 метрів повз знак, що забороняє вхід та в'їзд до заповідної зони, заїхала на заповідний степ (ділянка «Південна») — масив із сухим травостоєм площею 6578 га. Це територія з унікальними природними угрупованнями рослин і тварин, занесеними до охоронюваних списків, у тому числі Червоної книги України, і разом з тим вкрай пожежонебезпечний об'єкт. Це створило надзвичайну ситуацію, оскільки техніка могла викинути іскри, а на броні сиділи члени екіпажів БМП, які могли курити. Незважаючи на те, що при виявленні цього порушення працівник заповідника зробив попередження, техніка на гусеничному ходу продовжувала слідувати заповідним степом. Тільки після втручання директора установи В. С. Гавриленка їй вдалося вивести зі степу. Командир, який слідував у військовому легковому автомобілі автодорогою, представившись як старший лейтенант 56-ї аеромобільної бригади (з його слів), не надав документів, заявивши, що їх при ньому немає, оскільки вони виконують бойове завдання. При цьому він заявив, що ніяких забороняючих знаків він не бачив. З цього приводу виникає питання щодо компетентності командира цієї військової частини, який довірив управління військовим підрозділом людині, котра не орієнтується на місцевості і настільки неуважна, що не змогла побачити шість забороняючих знаків і попередження у вигляді вмонтованого у цегляне обрамлення охоронного знаку заповідника, повз які проїхала.

Командир військового підрозділу, у підпорядкуванні якого було шість бойових машин піхоти, військовий легковий автомобіль типу УАЗ, та автомобіль Урал № 64-10-К5, грубо порушив вимоги ст. 18 (абзац 2), ст. 16 (частина 1) Закону України «Про природно-заповідний фонд України», підпункт

4.5 пункту 4 «Режим території та охорона» Положення Про біосферний заповідник «Асканія-Нова» (затверджене Наказом Міністра охорони

навколишнього природного середовища України № 159 від 06.04.2009 року), які забороняють заїзд стороннього транспорту на територію заповідної зони біосферного заповідника.

Чорноморський біосферний заповідник. На території Чорноморського біосферного заповідника у 2016 році Міноборони запланувало розмістити ракетні комплекси та проводити навчання. Можливості створення такого військового полігону активно вивчалися в першій половині 2016 року на рівні Кабінету Міністрів України. Адміністрація Чорноморського заповідника неодноразово отримувала звернення від Мінборони на цю тему з проханням пояснити, яким чином із заповідника можна вилучити землю. Більше того, Міноборони здійснювало тиск на керівництво заповідника. Про це заявила на прес-конференції представник заповідника О. Уманець. Також відомо, що питання протягом року знаходилося підконтролем СБ України.

На думку Міноборони України, не пізніше як у серпні 2016 року, необхідно було вилучити з Чорноморського біосферного заповідника 5500 га земель урочища «Ягорлицький Кут» (повністю все урочище; третина всієї суходільної частини заповідника) та облаштувати на ньому полігон для розташування зенітно-ракетного, реактивного озброєння та авіаційних засобів ураження, а також навчальних пусків бойових ракет. Причинами розміщення ракет саме тут є те, що ще з часів СРСР на території заповідника є вал, пристосований для встановлення такого комплексу (між іншим, щодо цієї ділянки у заповідника немає акта на землю і, судячи з усього, об'єкт досі належить Міноборони). Такими ділянками в Україні є Ягорлицький Кут та центральна частина перешийка у НПП «Тузлівські лимани».

Територія урочища «Ягорлицький Кут» є однією з найбільш диких ділянок приморського регіону України. Наразі територія урочища «Ягорлицький Кут» становить центральне заповідне ядро біосферного заповідника¹⁰⁴. У 1985 році Чорноморський біосферний заповідник був уведений до Світової мережі біосферних резерватів, про що виданий сертифікат ЮНЕСКО від 15.02.1985 року. Станом на 12.12.2016 року Міноборони повідомило ЕПЛ, що стрільби будуть проводитись з тимчасового майданчика, згідно з рішенням Ради

національної безпеки та оборони, що введене в дію Указом Президента України (реквізити рішення і Указу не повідомлено). Після прес-конференції 12.04.2016 року до біосферного заповідника

«Асканія-Нова» завітали представники місії ОБСЄ на чолі з паном Андре Річардсоном. Виникло питання забезпечення Україною своїх зобов'язань щодо утримання і збереження природоохоронних об'єктів міжнародного значення, що перебувають під охороною ЮНЕСКО (Чорноморський БЗ, БЗ «Асканія-Нова»). Найбільше представники місії були здивовані тим, що з української сторони до цього часу ніхто з військових так і не зустрівся із керівництвом жодного із об'єктів природно-заповідного фонду.

Протягом 2017 року двічі відбувались випробовування тактичної зброї. Перші такі навчання відбулись у травні за особистої присутності Президента України Петра Порошенка та Секретаря РНБО Олександра Турчинова. Точку ураження обрали на Херсонщині, в 120 кілометрах від місця залпу, що відбувався на Одещині. Розпізнати засекречене місце вибуху екологам ЕПЛ вдалось завдяки порівнянню космічних знімків з телесюжетом про випробовування нової ракети. Територія, на якій відбувся запланований вибух, — урочище «Білі Кучугури» на Тендрівській косі. Останні 90 років тут знаходиться заповідна зона Чорноморського біосферного заповідника, територія з найбільш суворим охоронним режимом, який існує в природо-охоронному законодавстві. У 1984 році саме цей заповідник першим з усіх в СРСР був взятий під охорону ЮНЕСКО. Охоронний режим заповідної зони дуже суворий. Навіть причалювати з моря до її берегів заборонено. Стрільби відбулись за кілька днів після того, як заповідник відзначив свій 90-й день народження.

Територія заповідної зони знаходиться в постійному користуванні адміністрації заповідника.

Після цього випадку ЕПЛ звернулася до Президента України з вимогою суворо дотримуватися стандартів НАТО під час проведення військових навчань та випробувань нової техніки, а також вжити заходів про недопущення нищення особливо цінних охоронюваних природоохоронних територій. Відповідь щодо стандартів НАТО до ЕПЛ так і не надійшла. Натомість перший заступник міністра

оборони І. С. Русняк повідомив, що дозвіл на проведення вибуху було погоджено з директором заповідника (лист 22.05.2017 № 01-12/118/126).

У грудні 2017 року територія Тендрівської коси знову була використана для випробовування нової ракети для системи залпового вогню. Інформацію про навчання оприлюднив радник Президента України Юрій Бірюков у соціальній мережі Фейсбук. Територія, на якій відбувся вибух, — те саме урочище «Білі Кучугури» на Тендрівській косі (у повідомленні Ю. Бірюков випадково або умисно з помилкою вказує інше місце проведення навчань).

Більше того, є заява Ю. Бірюкова у коментарях до вказаного повідомлення у соцмережі, де зазначено, що наступні навчання відбудуться також тут у березні 2018 року.

Саме взимку проведення таких випробовувань вкрай шкідливе для біорізноманіття. Вся територія Тендрівської затоки, що оточує косу, входить до переліку водно-болотних угідь міжнародного значення. Саме сюди на зимівлю прилітають сотні тисяч водоплавних птахів з усієї Європи. Зокрема, Тендрівська затока є місцем зимівлі двох глобально вразливих видів — черні білоокої (*Aythya nyroca*) та казарки червоноволої (*Rufibrenta ruficollis*). Названі види занесені до Червоної книги України саме з метою їх охорони на зазначених зимувальних скупченнях. Загальна чисельність популяції всіх птахів на зимівлі становить 450–700 тис. особин, що належать до 45 видів.

Яворівський НПП. Екологам МБО «Екологія–Право–Людина» стало відомо про намір Міністерства оборони України ліквідувати Яворівський національний природний парк. Так само, як і у випадку із національним парком «Олешківські піски», про що ми повідомляли раніше, Міноборони формулює питання як прохання змінити межі НПП, вилучивши з них усі території, що входили раніше в охоронну зону Яворівського полігону. Але це всі землі нацпарку. За тиждень після поширення новини Департамент екології та природних ресурсів Львівської ОДА поширив зустрічну новину про те, що вилучати землі НПП не будуть. Станом на 12.12.2016 року Міноборони повідомило ЕПЛ, що вилучення земель НПП не планує.

РЛП «Міжрічинський». Протягом 2015–2016 рр. внаслідок військових

навчань на полігонах «Десна» та «Гончарівське», що межують з територією РЛП «Міжрічинський», відбулись мінімум два випадки загоряння лісів РЛП. **Національний природний парк «Нижньодніпровський».** У 2017 році екологи ЕПЛ провели обстеження території новоствореного національного природного парку «Нижньодніпровський» на Херсонщині. Неприємною несподіванкою стало виявлення військового полігону на заповідній території. Стрільбище екологи виявили випадково, під час здійснення зйомки унікальних природних ландшафтів нацпарку з квадрокоптера.

Військове стрільбище влаштоване на території заповідної зони національного парку — однієї з небагатьох ділянок корінного берега р. Дніпро, що входить до складу парку. Стрільбище є розчищеною ділянкою днища степової балки. Навколо встановлено безліч попереджувальних знаків, що обмежують прохід відвідувачів парку територією, а також роблять неможливим потрапляння на берег річки, що входить до заповідної зони парку. **Ландшафтний заказник «Тарутинський степ».** Історія захисту заказника «Тарутинський степ» від дій підрозділів Міноборони України стала найбільш яскравою природоохоронною кампанією 2016 року.

Ландшафтний заказник місцевого значення «Тарутинський степ» створений рішенням Одеської обласної ради № 445-VI 26 квітня 2012 року, відповідно до якого заказником оголошено природну територію Веселодолинської сільської ради Тарутинського району загальною площею земель 5200 га, які не надані у власність або користування, в тому числі сільськогосподарських — 4800 га, лісів та інших лісовкритих площ — 400 га. Територія заказника — центральна частина колишнього військового полігону. Основну цінність заказника становлять збережені тут екосистеми різнотравно-типчачово-ковилових і типчачово-ковилових цілинних і вторинних степів з домінуванням ковил волосистої, Лессінга, рідше інших видів ковили, типчака і тонконога. Серед поширених тут тварин майже 40 видів занесені до Червоної книги України. Особливо велике значення Тарутинського степу для збереження рідкісних видів степових птахів та для мишівки степової, популяція якої в заказнику є однією з останніх в Україні. Понад століття значна частина полігону не розорювалась і не мала

інтенсивного впливу господарської діяльності людини. Винятком стала лише робота військового полігону.

Територія заказника номінована як об'єкт Смарагдової мережі та включена до бази Смарагдової мережі Секретаріатом Бернської конвенції у листопаді 2016 року. Саме з цієї причини розгортався розголос у пресі країн ЄС.

У зв'язку з великою площею, охорона якої потребує певного менеджменту, початково було заплановано створення регіонального ландшафтного парку «Тарутинський степ». У 2006 році за рахунок фінансування з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища були розроблені проєкт створення регіонального ландшафтного парку «Тузлівські лимани» у Татарбунарському районі та наукові обґрунтування для створення РЛП «Тарутинський степ» на території колишнього військового полігону в Тарутинському районі. Веселодолинська сільська рада рішенням № 94-3/V від 03.09.2008 року «Про створення регіонального ландшафтного парку

«Тарутинський степ» (у 2011 році в це рішення була внесена зміна, якою предмет погодження змінений на заказник) надала згоду на створення РЛП. Проте після низки розглядів звернень Державного управління навколишнього природного середовища в Одеській області щодо погодження утворення регіонального ландшафтного парку у 2007–2010 роках, районна рада відхилила їх. Ініціатори створення об'єкта ПЗФ переформулювали клопотання з РЛП на заказник, після чого у 2011 та 2012 роках згоду на створення саме заказника надали також Тарутинська районна рада та Тарутинська РДА. У формі заказника територія отримала охоронний статус уже у 2012 році.

Після розформування військового полігону територія досліджувалася низкою науковців і загальноприйнятою серед науковців думкою була необхідність надання території Тарутинського степу статусу ПЗФ загальнодержавного значення. Ще 18 листопада 2013 року під час слухань у Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи на тему «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення» висловлювалися також пропозиції оголошення Тарутинського степу національним природним парком.

Загальновійськовий (артилерійський) полігон № 237 «Тарутинський» діяв з 1945 року до початку 2000-х рр. і охоплював 24534 га цілих степових земель між селами Весела Долина, Пасічне, Старосілля, Миколаївка, Ламбровка і Бородіне Тарутинського району. Полігон як складова армійської структури був розформований за наказом командира військової частини № 15 від 29.02.2004 року.

Важливість території полігону для збереження степових екосистем була відома давно, але більша частина його земель після 2005 року пішла в оранку під посіви зернових і виноградників. Зберегти в статусі ПЗФ вдалося тільки 20 %. Однак навіть із цією площею заказник «Тарутинський степ» став другою найбільшою степовою територією ПЗФ України, поступаючись за розмірами лише біосферному заповіднику «Асканія-Нова».

Полігон перебував у розпорядженні Одеського військового округу ЗС СРСР. На початку 1990-х років замість округу було створено Південне оперативне командування зі штабом в Одесі. Попри наявне рішення про закриття полігону, Міноборони України займає позицію, що цей підрозділ успадкував усі майнові права ОдВО. Але оскільки передача прав на землю небула оформлена і саме Південне оперативне командування не витребувало (і не отримувало) ділянку у своє користування, а землі полігону належать державі, то належним їх розпорядником є місцевий орган державної влади, тобто райдержадміністрація. На цій підставі в 2005 році Тарутинська РДА оголосила всю територію колишнього полігону землями запасу у віданні Веселодолинської сільської ради (розпорядження «Про використання земель Тарутинського загальновійськового полігону» № 10100/А-2005 та «Про внесення змін до деяких розпоряджень голови райдержадміністрації щодо врегулювання земельних відносин з військовими формуваннями» № 368/А-2005). Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.07.2006 року № 390-р «Про передачу майнових комплексів військових містечок» військове майно військового містечка № 10 на території Веселодолинської сільської ради Тарутинського району було передано у власність територіально-лих громад району. Після чого на правах оренди територія була надана двадцяти суб'єктам підприємництва для товарного сільськогосподарського

виробництва. Це підтверджено даними Державного земельного кадастру. Частина пізніше і увійшла до складу заказника «Тарутинський степ».

На початку жовтня 2016 року на території заказника почалося розорювання. Його здійснювало ПП «Шанс 2016» на підставі договору (№ 5-2016 від 13 липня 2016 р.), укладеного з Білгород-Дністровською квартирно-експлуатаційною частиною Міноборони. За договором під оранку пере- дається 1039 га, до середини жовтня через них встигли розорати 150 га. В ефірі на «Громадському радіо», 28.10.2016 року, директор підприємства Геннадій Павлов заявив, що всі документи оформляв тільки з військовими і не має наміру відмовлятися від оранки, оскільки вклав великі кошти в десятирічну оренду. З тексту договору № 5-2016 від 13.07.2016 року відомо, що ділянка надається ПП «Шанс» з метою «залучення додаткових джерел фінансування для підтримання на належному рівні бойової та мобілізаційної готовності і життєдіяльності Збройних сил України». У договорі зазначено *«Сторона 1 дозволяє Стороні 2 вирощувати сільськогосподарські культури на земельних ділянках Сторони 1 загальною площею 1039 га із земель Тарутинського загальновійськового полігону...»*. Таким чином, йдеться про те, що надаються землі, які, на думку військових, є землями полігону. Міноборони уклало незаконні договори з метою отримання прибутку, і це навіть не приховувалося. Не соромилося Міноборони і прямо називати створення заказника незаконним.

21 жовтня 2016 року Тарутинська районна рада звернулася до прем'єр-міністра України, міністра екології та природних ресурсів України, міністра оборони України, голови Одеської обласної державної адміністрації та голови Одеської обласної ради (рішення РДА рішення Тарутинської районної ради 21 жовтня 2016 р. № 169-VII) з проханням зупинити оранку заказника. Порухення, що відбулось у Тарутинському степу, можна обчислити у відповідній сумі збитків. Експерти Одеського університету нарахували за ці порушення суму збитків, що становлять 60 млн грн. Експерти ЕПЛ і WWF оцінили збитки, нанесені заказнику, в 12 млрд грн. Збитки, нанесені території заказника оранкою та іншими польовими роботами, тягнуть відповідальність згідно зі ст. 52 Кримінального Кодексу України. Збитки, нанесені державі зазначеними діями,

обчислюються відповідно до:

1. Постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 541 «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» (Додаток 10. Такса для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд внаслідок самовільного використання земель, зняття ґрунтового покриття, забруднення та засмічення їх територій). Орієнтовна сума збитків для розораної ділянки 56 000 000 грн.

2. Щодо внесення гербіцидів: забруднення земель хімічними речовинами, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами нараховується за Методикою визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства.

3. Постанови Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2012 р. № 1030 «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)». Тільки якщо взяти один вид, що рівномірно поширений по всьому заказнику «Тарутинський степ», ковила Лессінга, яка утворює угруповання середньою щільністю 16 особин на квадратний метр, збитки за знищення якої, згідно з таксою, становлять 62 грн, то для розораної ділянки сума лише по цьому, одному з 40 видів, становитиме — $62 \cdot 16 \cdot 10\,000 \cdot 1300 = 12\,896\,000\,000$ грн.

Міністерство оборони не погодилося з втратою прав на землі колишнього полігону. Військова прокуратура Білгород-Дністровського гарнізону Південного регіону України протягом усіх попередніх років (починаючи з 2007 року) вимагала скасування цих рішень Тарутинської РДА та повернення землі у відання Міноборони. Суди різних інстанцій кілька разів приймали рішення на підтримку цієї позиції, але Тарутинській РДА довгий час вдавалося продовжувати судовий процес. Виконання перших судових рішень почалося тільки в 2015 році.

Рішення Тарутинської районної ради «Про погодження оголошення місцевого ландшафтного заказника «Тарутинський степ» у Тарутинському районі

Одеської області» від 16.09.2011 року № 183-VI¹³⁹ було скасовано на підставі постанови Одеського окружного адміністративного суду від 24.09.2012 року (справа № 1570/2891/2012). З рішення суду зрозуміла позиція, якою керується суддя: заказник оголошений незаконно. Основним аргументом, на який посилаються військові, є твердження, що при схваленні рішення про припинення права користування земельною ділянкою райдержадміністрація не отримала згоду Міністерства оборони. 14.06.2012 року постановою Одеського апеляційного адміністративного суду розпорядження Тарутинської райдержадміністрації № 10100/А-2005 та № 368/А-2005 були визнані протиправними і скасовані. Тарутинська районна рада активно намагалась отримати підтримку на державному рівні, звертаючись до Генеральної прокуратури та інших вищих органів державної влади.

Згідно з даними Єдиного державного реєстру судових рішень, ухвалою судді господарського суду Одеської області Літвінової С. В. від 02.11.2016 року у справі № 916/2905/15 за позовом Тарутинської районної державної адміністрації Одеської області до Білгород-Дністровської квартирно-експлуатаційної частини району та до приватного підприємства «Шанс-2016» про визнання недійсним договору позовна заява повернута без розгляду (реєстраційний номер рішення в реєстрі — 62402838). Крім цього, ухвалою судді господарського Одеської області Бездоля Д. О. від 24.10.2016 року у справі № 916/2831/16 за позовом Тарутинської районної державної адміністрації Одеської області до Білгород-Дністровської квартирно-експлуатаційної частини району та до приватного підприємства «Шанс-2016» про визнання недійсним договору позовна заява повернута без розгляду (реєстраційний номер рішення в реєстрі — 62195175). Більш цікавим є інше. З повідомлення Прокуратури Білгород-Дністровського району відомо, що постановою Одеського окружного адміністративного суду від 12.06.2013 року у справі № 1570/7450/2012 визнано незаконним та скасовано розпорядження голови Тарутинської районної державної адміністрації Одеської області від 18.07.2012 № 486/А-2012 «Про облік та тимчасове використання земель колишнього загальновійськового полігону на території Веселодолинської сільської ради» та від 04.01.2013 № 18/А-2013 «Про внесення

змін до розпорядження голови райдержадміністрації від 18.07.2012 № 486/А-2012» та зобов'язано Тарутинську районну державну адміністрацію «повернути» «незаконно вилучену земельну ділянку» загальною площею 23253,17 га до належного користувача Міністерства оборони України. Незважаючи на прийняті або не прийняті судами рішення, всі зазначені в Публічній кадастровій карті ділянки в межах колишнього полігону вказані як «Державна власність. Призначено для товарного сільськогосподарського виробництва». Починаючи з кінця жовтня громадські організації розгорнули кампанію протистояння оранці. Велика кількість українських організацій, європейські осередки WWF, організації-члени European Dry Grassland Group та інші звернулись до Генеральної прокуратури України та Президента України з проханням зупинити знищення заказника. На підтримку захисників заказника виступили також загальнодержавні та місцеві ЗМІ Одещини. Додатковим моментом стало виявлення великої кількості нерозірваних боєприпасів на території заказника.

11 листопада 2016 року в Мінприроди України відбулась робоча нарада щодо проблеми Тарутинського степу. Нараду проводив заступник міністра екології В. М. Вакараш. У нараді взяли участь представники Мінприроди, Міноборони, Одеської облдержадміністрації, Державної екологічної інспекції, Держгеокадастру, МБО «Екологія–Право–Людина», WWF, Національного екологічного центру України, Центру регіональних досліджень, Одеського університету й Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного та інших установ та організацій.

Представники Міноборони повідомили про плани відновлення роботи Тарутинського військового полігону для підготовки підрозділів військово-морських сил, і що вони керуються рішенням облради 1946 року. Також вони наголосили на тому, що Міністр оборони не приймав рішення про відведення земель під заказник, полігон не скасовано, було ліквідовано лише військову частину. Із землекористувачами підписано договір спільного використання. Договори про прийом-передачу земель заказника з Міноборони не уклалися в законному порядку, не реєструвались.

Також було озвучено пропозиції щодо введення екологічних стандартів у

військову діяльність, та зазначено про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна–НАТО на 2016 рік, відповідно до якої з огляду на довгострокову ціль приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, основу якої становить НАТО, Україна поглиблюватиме співробітництво з Північноатлантичним альянсом з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації, за такими напрямками: взаємодія у сферах енергетичної безпеки, науки і технологій та захисту навколишнього природного середовища.

Головні пункти до протоколу наради: вжиття невідкладних заходів щодо припинення незаконних дій та зупинення розорювання заказника. Доручення одеській екоінспекції обстежити територію заказника, скласти акти, створити робочу групу, приступити до перевірки та зупинення ро- біт, підрахувати збитки, нанесені у зв'язку з незаконним використанням земельної ділянки.

Окремим питанням є судова справа, ініційована ЕПЛ.

12 грудня 2016 року суддя Одеського господарського суду Бездоля Ю. С. у справі № 916/3073/16 за позовом Міжнародної благодійної організації

«Екологія–Право–Людина» до ПП «Шанс-2016», який здійснив розорювання особливо цінних земель природно-заповідного фонду, задовільнила клопотання про забезпечення позову. Суд виніс ухвалу, у якій зазначив: «З метою попередження знищення унікального ландшафтного заказника прийняти клопотання про забезпечення позову, шляхом заборони ПП “Шанс-2016”, чи будь-яким іншим особам, розорювати землі заказника, проводити будь-які інші земельні роботи». Обґрунтування, яке базується на рішеннях судів ВАСУ, ВСУ, ВГСУ, дає свої результати. А саме, ч. 4 ст. 7 Закону України «Про природно-заповідний фонд» діє, а це означає, що межі територій та об'єктів природно-заповідного фонду встановлюються в натурі відповідно до законодавства. До встановлення меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду в натурі їхні межі визначаються відповідно до проєктів створення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Рішення суду знайшло певний резонанс в місцевих ЗМІ Одещини.

Після судового рішення позиція місцевої прокуратури суттєво змінилась.

В. о. військового прокурора Південного регіону України П. Візнюк повідомив 16.12.2016 року, що Білгород-Дністровською квартирно-експлуатаційною частиною на землях колишнього військового полігону «Тарутинський» ведеться господарська діяльність унаслідок укладення договорів з комерційними суб'єктами господарювання, предметом яких є вирощування сільськогосподарських культур на землях зазначеного полігону. Зокрема, 13.07.2016 року та 27.07.2016 року Білгород-Дністровською КЕЧ району з приватним підприємством «Шанс-2016» та фізичною особою — підприємцем Михайленком О. В. укладено договори про вирощування сільськогосподарських культур на земельних ділянках полігону загальною площею 1039 га та 900 га відповідно. Зазначені договори укладені в порушення вимог Земельного кодексу України, Закону України «Про використання земель оборони» та наказу Міністра оборони України від 22.12.1997 № 483. Водночас Білгород-Дністровською КЕЧ району направлено листи приватному підприємству «Шанс-2016» та фізичній особі — підприємцю Михайленку О. В. про призупинення проведення сільськогосподарських робіт на земельних ділянках військового полігону. З огляду на це військовою прокуратурою Південного регіону України направлено лист міністру оборони України щодо вжиття заходів, спрямованих на захист інтересів держави у сфері земельних відносин та узгодження договорів про вирощування сільськогосподарських культур на землях оборони з вимогами земельного законодавства, або їх розірвання чи визнання недійсними в судовому порядку.

19 грудня суд підтримав попереднє рішення. Натомість позиція органів прокуратури виявилась на боці Міноборони. Захист заказника «Тарутинський степ» від знищення фермерами і підрозділами Міністерства оборони України в останні місяці 2016 року об'єднав десятки українських та міжнародних екологічних організацій, волонтерів і активістів. Стрімкий розвиток ситуації в лічені тижні зробив «Тарутинський степ» найбільшим природоохоронним скандалом року, кількість публікацій про який за три місяці перевищила кількість публікацій про всі інші заповідні території України, що вийшли у 2016 році, разом узяті. Увага міжнародних організацій, Секретаріату Бернської

конвенції, створення міжміністерської робочої групи з цього питання, зустрічі міністра оборони Степана Полторака з представниками кампанії та успішний розвиток судових процесів на захист заказника — все це зробило кампанію унікальною в історії заповідної справи України. Варто також відзначити неймовірну свідомість журналістів, які в непрості дні війни об'єктивно висвітлюють хроніки боротьби за заказник, в яких природоохоронці категорично виступили проти дій Міністерства оборони. Не менш важливо віддати належне і суддям, які приймають рішення на користь публічного права всіх українців на збереження довкілля, а не економічних інтересів підрозділів Міноборони.

Позовні вимоги МБО «Екологія–Право–Людина» й інших позивачіву суді були: визнати нікчемними та скасувати договори, укладені між підрозділами Міністерства оборони в Одеській області та фермерами; відновити природний стан пошкодженої ділянки коштом порушника.

Позовні вимоги ЕПЛ підтримані суддями господарської і апеляційної інстанцій. 11 квітня 2017 року Господарський суд Одеської області виніс рішення, яким договір між ПП «Шанс-2016» і Білгород-Дністровською КЕЧ був визнаний незаконним і скасований. 19 травня 2017 року на доручення робочої групи Держекоінспекція в Одеській області обстежила пошкоджену оранкою територію Тарутинського степу і оцінила збитки в 30 974 540 114,7 грн (еквівалент — 1 млрд євро). Отримана сума збитків стала абсолютним рекордом в історії Держекоінспекції.

21 червня 2017 року відбулась зустріч міністрів екології О. Семерака та оборони С. Полторака, в результаті чого досягнуто домовленість про спільні дії з підвищення статусу Тарутинського степу. Остаточним варіантом стало створення заказника загальнодержавного значення площею 6000 га (існуючий заказник — 5200 га та розміщені неподалік полігону степові урочища, запропоновані Тарутинською РДА в рамках клопотання про створення НПП «Перлини Бессарабії»).

Отже, Природно-заповідний фонд завжди був вразливим до зовнішніх впливів через постійний брак фінансування, складну ситуацію із матеріально-технічною базою та незавжди достатню кількість складу державної охорони. Від

впливу воєнних дій не тільки постраждала територія ПЗФ, а й стала небезпечною сама робота адміністрації, зокрема і ведення наукових досліджень. Після завершення війни постане потужний виклик відновити ці природні надбання, але справжнє відновлення настане лише через довгі десятки і сотні років, оскільки велика частина об'єктів досі не зазнавала жодного втручання людини, тому повернення цілинного стану буде неможливо досягти у короткостроковий період.

Окремим питанням залишається вплив військових тренувань на підконтрольній частині України. Розуміючи всю критичну важливість нарощування та підтримання військової потужності нашої держави, ми все ж наполягаємо на тому, що неправильним є однією рукою захищати свою землю, а іншою — руйнувати її. Після завершення війни потрібно буде повернутися додому, і добре буде, якщо природна частинка дому залишиться захищеною та неушкодженою для нащадків. Саме тому як ніколи актуальною буде спільна робота Міноборони та Мінприроди над заповіданням особливо цінних природних ділянок тих полігонів, які не використовуються та не мають стратегічного військового значення.